

U Muzeju savremene umjetnosti RS-a u Banjoj Luci 10. februara otvorena je izložba ADELE BER VUKIĆ (1888.- 1966.), prve bh. školovane slikarke i pionirke domaće likovne umjetnosti; ova izložba je nesvakidašnja prilika da se vidi osamdesetak njenih radova koji inače čame u depou Međunarodne galerije portreta Tuzla i decenijama nisu izlagani; prenosimo najzanimljivije detalje sa ove izložbe i podsjećamo na biografiju slikarke velikog talenta koja se školovala u Beču a koja je svoju karijeru uništila povratkom u Bosnu

Autoportret
1931. godina

SLIKE SA DVA LICA

VRHUNSKJE GRAFIKE
Akt oko 1922. godine (lijevo); Muslimanke

Život Adele Ber obilježili su oskudica, povučенost i nerazumijevanje primitivne sredine

Piše: **ADISA BAŠIĆ**
Foto: **MARIO ILIČIĆ**

“Slikarica Adela Ber, koja je svršila nauke na prvoj umjetničkoj školi u Beču započinje slikarski kurs polovicom juna. Podučavaće u slikanju po prirodi, pejzažu i drvorezu. Dalje upute upravitelji od 1. juna na Sarajevskom listu iz 1914. godine. Mlada Bosanka tek se bila vratila sa školovanja u Beču i opijena atmosferom evropske metropole, ponadala se da će konačno moći dostojanstveno živjeti od svog umjetničkog rada i da će nešto od stečenog znanja moći prenijeti i svojim sunarodnjacima.

UTICAJ GAVRILA NA ADELIN KURS

Međutim, škola slikanja koju je htjela pokrenuti, ostala je samo njena maštarija o boljem životu u Sarajevu. Broj prijavljenih je bio mali, a uskoro će uslijediti događaji koji će definitivno dokinuti svaku potrebu za podukama iz slikarstva. Svega nekoliko ulica dalje od mjesta na kojem je Adela živjela i željela držati kurs, **Gavrilo Princip** će 28. juna ubiti austrougarskog prijestolonasljednika i njegovu suprugu. Početak Prvog svjetskog rata označiće kraj života kakav je Adela poznavala: i ono malo šansi da mlada žena živi od svog umjetničkog rada praktično je nestalo. A još koju godinu ranije, kada je primljena na *Umjetničku školu za žene i djevojke* u

Beču, život se za ovu mladu slikarku činio idiličnim.

Konačno je roditelje bila ubijedila da joj dopuste da se obrazuje za slikarku, a ne za učiteljicu, što se njima činilo kao pametnije i sigurnije ulaganje. To što je žena onemogućavalo ju je da se upiše na glavnu i najstariju bečku likovnu akademiju, ali ova okolnost joj je čak išla na ruku. Na muškoj akademiji (tamo je, koje li slučajnosti, upravo Franz Ferdinand imao velikog uticaja na izbor profesora) vladala je uštogljena atmosfera i pretjerano poštivanje autoriteta. Prema pisanju historičarke umjetnosti **Azre Begić**, u školi za žene koja se smatrala manje značajnom, upravo su cvjetale umjetničke slobode i savremena shvatanja umjetnosti, a predavali su profesori slobodnijeg duha i istaknuti umjetnici tog vremena.

Adela Ber rođena je 1888. u Tuzli gdje je njen otac, Čeh oženjen Livnjankom, bio

ZA ŽENE JE UDAJA, A NE STIPENDIJA
Adela Ber (lijevo), sa kolegicom Lujzom Kuzmić (desno) na studiju u Beču

u to vrijeme na službi. Rano djetinjstvo provela je seljakajući se sa porodicom po Bosni i Hercegovini, a kada je došla na studij pred njom se ukazao očaravajući Beč tog vremena, secesije, burnih kulturnih i društvenih dešavanja, raskoši i slobode. Doduše, mnogo tih bečkih ljepota Adeli je bilo uskraćeno jer je živjela u velikoj oskudici.

Dok su muškarci na školovanju u inostranstvu dobivali razne potpore, ženama su i ta vrata bila zatvorena. “**Stipendije nikada nijesam uživala, to ženama nisu davali**“, rekla je slikarka u jednom autobiografskom svjedočanstvu, dodajući da su joj u Zemaljskoj vladi rekli da “**muškarci treba da uče visoke škole i imaju zvanje, a da će se žena ionako udati i pasti na teret čovjeku**“.

Sa Adelom je na studiju bila i **Lujza Kuzmić**, također veoma nadarena bosanska slikarka, ali Lujza je poticala iz imućnije porodice pa je i njen boravak na studiju bio znatno udobniji. Zanimljivo je međutim da ni Lujza nije imala velike sreće sa slikarskom karijerom: nakon što se udala za poznatog slikara **Karla Mijića**, ona je svoju karijeru sasvim podredila njegovoj, tako da je opus koji je ostao iza nje obimom veoma mali. Historičarka umjetnosti **Sarita Vujković**, koja se bavila proučavanjem djela obje ove slikarke, sugerise da Lujzin stvaralački duh nije tek tako nestao: “**Možemo se zapitati da li je ova umjetnica sa snažnim modernističkim utemeljenjima zaista mogla potpuno napustiti slikarstvo, a pri tome cijeli svoj život proživjeti u slikarskom ateljeu, okružena bojama i platnima, ili je njena umjetnost anonimno nastavila svoj put u okrilju i pod zaštitom imena njenog muža, uvaženog slikara Karla Mijića**.“

Iako su dakle, Adela i Lujza, živjele u različitim uvjetima, njihove karijere su donekle ▶▶

► bile slične. Njih dvije dijelile su sudbinu većine bosanskohercegovačkih umjetnica kojima talenat i rad nisu bili dovoljni za uspjeh u skućenoj i deprimirajućoj sredini. U njihovo vrijeme svega 40.000 žena u BiH je bilo elementarno pismeno, a visoko obrazovanje i umjetničko djelovanje bili su istinska rijetkost. Društveno priznanje i punu umjetničku afirmaciju u prvoj polovini dvadesetog vijeka sticale su uglavnom one žene koje su se privatnog života odricale radi svoje umjetnosti, a jedna od takvih bila je velika slikarka Mica Todorović.

BOSNA OBESHABRUJE UMJETNICE

Adela Ber udala se u tridesetim godinama, ali njeno siromaštvo se samo povećalo. Udajom je promijenila vjeru a i ime, pa se od tada na nekim slikama pored Adela Ber potpisuje i sa **Jelena Vukić**. Pored potpisa, veoma su zanimljive i druge tekstualne bilješke koje je slikarka ispisivala na svojim radovima. "Rezala sam ovu moju vrbu u drvetu a poslije su mi je sasjekli barbari za vrijeme rata", piše na njenom crtežu iz 1916. godine, a na crtežu bistričke ulice Hrvatin su i komentari koji dio ulice je crtala a koje su kuće kasnije srušene.

Sarita Vujković, kustosica izložbe Adele Ber Vukić u Banjoj Luci, za naš list kaže: "Veoma su zanimljive slike koje je radila, naprimjer, za vrijeme Drugog svjetskog rata. Ona na pejzažima iz '42. ili '43. godine ispod piše, te godine se kod nas krila ta i ta osoba koju su tražili i proganjali. To su kao cijeli mali dnevnički zapisi. Ponekad je na svojim slikama pisala čak i vrijeme kada je počinjala da radi. Naprimjer, postoje bilješke, počela da radi autoportret u toliko i toliko sati poslije podne. To su neki elementi koji se javljaju tek kod konceptualnih umjetnika, a ona je prije osamdeset godina imala svijest o tome da i vrijeme kada je nešto počela da radi ima neki značaj za sliku. To su samo neki detalji, ali oni govore dosta o njenim umjetničkim mogućnostima koje je imala a, nažalost, nije do kraja ispoljila. Rani radovi iz 1919., '20., '22. godine pokazuju koliko je ta škola u koju je ona išla bila napredna, jer na njoj su u to vrijeme radili članovi secesije, savremenog, veoma značajnog umjetničkog pravca tog doba i ti profesori su učenicama zaista mogli ponuditi nova i značajna znanja. Povratkom u Bosnu Adela je stagnirala, nije mogla do kraja da iskaže ni svoj talenat, ni ideje ni znanja."

Adela Ber bila je povučena umjetnica koja nije uspjela da nađe svoje mjesto u poslijeratnom društvu. Nije bila članica udruženja likovnih umjetnika, nije imala status slobodne umjetnice, nije imala svoj atelje niti je bila u prilici da koristi bilo kakve privilegije, da dobiva pozive za izložbe ili da njen rad postane vidljiviji. Kolege su je cijenile, i pozivale na saradnju,

RIJETKE SLIKE U ULJU IZ ADELINE ZAOSTAVŠTINE
Mrtva priroda 1937./38. (lijevo); Portret starice

SOCIJALNI BUNT IZ BANJE LUKE

I kobila se prvo pomiluje...

U okviru festivala "Sarajevska zima" posjetioci Umjetničke galerije BiH u Sarajevu mogu pogledati veoma zanimljivu izložbu Muzeja savremene umjetnosti RS-a *Meduprostor*. Ovo je putujuća izložba nastala prije tri godine sa ciljem da kroz djela različitih autora i različite medije predstavi trenutna dešavanja na banjalučkoj sceni. Izloženi su radovi devet autora, a to su **Veso Sovilj, Radenko Milak, Ana Vidović, Sandra Dukić, Miodrag Manojlović, Boris Glamočanin, Mladen Miljanović, Nenad Malešević i Zvezdana Veselinović**.

Posebno zanimljiv u kontekstu priče o ženama umjetnicama i njihovom položaju u

društvu jeste rad *Savjeti* banjalučke umjetnice Sandre Dukić. Iako se čini da živimo u vremenu drugačijem od onog u kojem je živjela Adela Ber Vukić, i danas postoje brojna ograničenja sa kojima se autorice susreću. Jedna od onih koje progovaraju protiv toga je i Sandra Dukić, koja na tkanim pravi kućne kuhinjske dekoracije i na njima iznosi vrlo eksplicitne i oštre poruke o položaju žena: *Radaš, Udaj se, Ko nije tučen nije ni naučen ili Kobilica se prvo pomiluje pa se onda zajaši...* Sandra u svom radu govori o retradicionalizaciji u društvu, o vraćanju na nazadnu vrijednost kao što je apsolutna vezanost žene za domaćinstvo i isključenost iz javnog života. ■

SA BANJALUČKE IZLOŽBE MEDUPROSTOR U SARAJEVU
Rad angažovane umjetnice Sandre Dukić *Savjeti* i rad Vese Sovilja *Umjetnost BiH u granicama BiH*

KONCEPTUALNI POTEZI: Na naizgled idiličnim pejzažima naslikanim za vrijeme Drugog svjetskog rata Adela Ber je ostavljala dnevničke zapise o ljudima koje je sakrivala od okupatora

STUDIJA “U GRAĐANSKOM OGLEDALU“

Prve koje su prekoračile kućni prag

Paralelno sa otvaranjem izložbe Adele Ber Vukić u Banjoj Luci je promovisana i knjiga *U građanskom ogledalu* historičarke umjetnosti Sarite Vujković. Ovo je veoma značajna studija koja se bavi biografijama i javnim djelovanjem istaknutih žena u periodu od 1878. do 1941. godine. Dolazak Austro-Ugarske donio je razne promjene u životu u Bosni i Hercegovini, a izvjesni uticaj imao je i na položaj žena i njihovu prisutnost u javnosti. Iako su u fokusu autorice ove knjige ponajprije likovne umjetnice (Adela Ber Vukić, Lujza Kuzimić Mijić, Iva Despić Simonović, Rajka Merćep, Milena Šotra i Mica Todorović), ona se također bavi i širim društvenim kon-

tekstom, te piše o brojnim drugim ženama koje su bile prisutne u javnosti tog vremena. U knjizi se tako spominju biografije žena koje su među prvima iskoračile iz privatne u javnu sferu i tako utrle put drugim intelektualkama: bile su to pjesnikinja **Umihana Čuvidina**, književnica **Staka Skenderova**, učiteljica i prosvjetiteljka **Adelina Paulina Irbi** (poznatija kao **Mis Irbi**), pedagoginja **Jelica Belović Bernadžikovska**, novinarka i urednica **Milena Mrazović**, književnica **Laura Papo Bohoreta**... Te žene su (iako ponekad bez formalnog obrazovanja) znale po nekoliko stranih jezika, pisale, objavljivale i podučavale druge. ■

BIOGRAFIJE VELIKIH ŽENA

Historičarka umjetnosti Sarita Vujković objavila je značajnu studiju o javnom angažmanu žena u BiH od 1878. do 1941. godine

ali često zbog nedostatka novca nije mogla da se pridruži kolonijama, izložbama i druženjima. Njene grafike bile su izuzetne, iako rađene u teškim uslovima. Nije imala ni grafičku presu, ni dovoljno novca za skupi kvalitetni papir, pa je radila minijature formate. Često je imala radove sa dvije strane, što kustosima i danas otežava izbor koju stranu zapravo izložiti. “Moram da radim, osjećam potrebu. Dan mi je prazan ako ne slikam. Zato premazujem jedne da bih naslikala druge slike jer naš poziv je skup. Navikla sam na to premazivanje i ne boli me više...“, govorila je svojedobno Adela.

Izlagala je rijetko, za života je imala samo dvije samostalne izložbe. Jedina veća i reprezentativnija njena izložba održana je 1988. godine u Međunarodnoj galeriji portreta Tuzla, povodom stote godišnjice njenog rođenja. Tada su pored nekolicine posuđenih djela bili izloženi i radovi koji se ovih dana mogu vidjeti u Banjoj Luci. To su Adelini prikazi bosanskohercegovačkih i primorskih gradova (Zenica, Jajce, Sarajevo, Kladaša, Drvar, Krk, Orebić, Hvar, Hercegovina), zatim autoportreti (od ranih pa do poznog naslikanog nekoliko godina pred smrt), kao i portreti bosanskih žena, tu su također studije iz studentskih dana, te očaravajuće grafike u kojima prizori poput ljetnog kupališta ili zavodljivog modela u ateljeu prerastaju u splet fantazmagorijskih ornamenata. “Ta tuzlanska zbirka koju su nam kolege ljubazno posudile ima oko osamdeset djela i porodična je zaostavština, uspomena koja se sačuvala kod rođake u Dubrovniku. Ona je kasnije tu zbirku ustupila galeriji u Tuzli gdje je Adela i rođena. Zbirka, nažalost, ne može da kontinuirano prati njeno stvaralaštvo i rad, ali može pokazati da je Adela bila umjetnica velikog potencijala i da je na nekim radovima dosegla visoke domete i bila naprimjer u samom vrhu jugoslovenske grafike tog vremena. Adela Ber jeste bivala zastupljena na velikim izložbama, nje ima i u galerijama, posebno zahvaljujući Umjetničkoj galeriji i kustosima poput Azre Begić. Tu su nabavljana reprezentativna i važna i djela, bez toga bi danas bilo teško izučavati djelo ove umjetnice. Ali je, kao i većina bh. umjetnica generalno, bila zanemarivana i obeshrabrišana u razvoju svog velikog talenta. O Adeli Ber Vukić se zato treba govoriti i danas da bismo održali taj kulturni kontinuitet, kulturnu memoriju koju tako lako gubimo, ali i da bismo ukazali na položaj današnjih umjetnica“, kaže kustosica Vujković.

Tuzlanska galerija i sama kuburi sa nedostatkom novca i adekvatnog prostora pa djela Adele Ber nisu u stalnoj postavci, nego su u galerijskom depou, uglavnom teško dostupna javnosti. Utoliko je banjalučka izložba, otvorena do 10. marta ove godine, dragocjenija. ■